

Knihovna Střediska pro ekologická a sociální studia

Recenzované publikace byly získány s laskavou podporou Rockefeller Brothers Fund

Krise měst a krize jednoho města

V mnoha městech západoevropských zemí kulminoval v osmdesátých letech proces projevující se mnoha nepříznivými jevy; nejnapadnější z nich byl prudký pokles počtu obyvatelstva, způsobený vystěhováním mladších lidí do okolí měst a na venkov, a hospodářský úpadek vedoucí ke značné nezaměstnanosti; snížení příjmů městské správy a životní úroveň části obyvatel vedlo k rozmanitým projevům degradace hmotné struktury města.

Koncem 80. let vyšly v témže roce dvě knihy, které reagují na daný fenomén na dvojí, značně odlišné úrovni obecnosti. Jedna z nich se zabývá krizí západoněmeckých měst vůbec (s aspirací na ještě širší geografickou relevanci), druhá analyzuje výsledky jednoho z nejvýznamnějších pokusů o řešení problémů spojených s těžkou krizí postihující část britského Glasgowu. Obě knihy - záběrem a způsobem zpracování sice krajně odlišné, svými závěry však v mnohém shodné - si nepochybně zaslouží pozornosti i u nás, kde přestavba měst včetně jejich sociálních aspektů představuje trvale aktuální problém vysoké sociální, sociálně politické, leckdy i politické závažnosti.

H. Häussermann, W. Siebel:
Neue Urbanität.

Frankfurt a. M., Suhrkamp 1987, 250 s.

Sličná knížka profesorů sociologie města v Brémách a Oldenburgu se zabývá krizí západoněmeckých velkoměst a úkoly politiky na tuto krizi adekvátním způsobem reagující. Krize se projevuje dvojím způsobem: (1) stagnaci až regresí většiny velkých měst, za současného hospodářského rozkvětu několika málo měst ostatních, a (2) uvnitř každého města rostoucím podílem chudého obyvatelstva, stavebním úpadkem chudinských čtvrtí, při stoupajícím blahobytu ve vy-

braných částech městského centra. Krize tudíž postihuje jednak strukturu osídlení (systém měst), jednak vnitřní strukturu města. V obou případech dochází k prohlubující se polarizaci, při níž oproti větší části postižených měst a jejich území stojí menší část, které tento vývoj prospívá. V obou případech jde, jak autoři prohlašují rovnou v předmluvě, o prostorové projevy společenské nerovnosti, které překrývají někdejší protiklad města a venkova.

Pokud jde o sídelně strukturální pozadí procesu vylidňování měst, autoři si všímají zejména suburbanizace a deglomerace. V současné deglomerační fázi vývoje už populačně ztrácí netoliko velkoměsta, ale i jejich aglomerace; růst zaznamenávají spíše města malá a střední.

Pokles počtu pracovních příležitostí, jehož prostorový vzorec je obdobný jako u rozložení obyvatelstva, se týká především průmyslu. V prvé řadě je odrazem diferencovaného vývoje jednotlivých odvětví, ale i změn v organizaci výroby. Pokud jde o první z obou mechanismů - "deindustrializaci" - jsou mezi nejvíce postiženými města a regiony s koncentrací důlního, metalurgického a loďařského průmyslu. Změny v organizaci výroby postihují prakticky všechna průmyslová města. Racionalizační a intenzifikační opatření vedou při nezměněné poptávce k poklesu počtu pracovních míst, k decentralizaci a periferizaci jejich prostorového rozložení, zvláště ve sféře finální výroby.

Mezi několik málo šťastných měst, která představují onen rozvíjející se pól v systému měst, patří velkoměsta soustřeďující řídící složky organizace průmyslu a hospodářství, a města, která se stávají stanovištěm nejnovější vlny industrializace opírající se o mikroelektroniku, biotechnologii a genovou technologii. Pro obě rozvíjející se kategorie měst je rozhodujícím stanovištním faktorem přítom-

nost výzkumné základny a komunikační kontakty na mezinárodní úrovni.

S výjimkou několika málo průmyslově krajně monofunkčních sídel nehrozí sice naprostý hospodářský úpadek a populační zánik žádnému z měst, většina však musí počítat s ustálením své velikosti a ekonomického fungování na značně nižší úrovni, než jaké dosáhla. Důsledky, které tento pokles v různých oblastech městského života vyvolává, vyžadují radikální změnu v politice řízení rozvoje měst; tato je tématem druhé části knihy.

Autoři především podrobuji kritice politiku, kterou sledují městské správy prakticky ve všech městech postižených hospodářskou a demografickou regresí - tj. snahu za každou cenu obnovit předchozí tempo jejich růstu. Kritika se opírá hlavně o dva argumenty: (1) hospodářský úpadek měst je vyvolán nadmístními, celospolečenskými procesy přeměny výrobní základny - nelze jej proto prostředky, které má městská správa k dispozici, nijak podstatně ovlivnit; (2) politiku obnovení ztraceného růstu za každou cenu (tj. podpora potenciálních investorů s pomocí prostředků odňatých jiným sférám, zejména sociální) sledují všechna města, přičemž kýženého cíle, tj. přilákání nového podniku, obvykle dosáhne jen několika málo z nich, přičemž nejčastěji to bývají ta, která regresí netrpí. Chudnoucí města se tudíž při této strategii jen ještě dále ruínují vzájemným konkurenčním bojem, jehož ojedinělé úspěchy nikdy nemohou vyvážit vynaložené náklady.

Ve speciální kapitole se autoři ještě zamýšlejí nad tím, jaké důsledky by mohl mít pro jednotlivá města a sídelní strukturu rozvoj moderních komunikačních prostředků (videotext, teletext, telefax aj.). Vcelku se zdá, že na mikroúrovni budou tyto prostředky spíše posilovat dosavadní decentralizační trend. U řady pracovních činností odpadne nutnost přímého prostorového kontaktu lidí na pracovišti; bude je možno provádět doma. Pro výrobní i správní organizace se tím naskytne možnost zcela nebo zčásti je "rozpustit" do domácích pracovišť. Ve městech lze proto očekávat další vylidňování do okolí. Na regionální a celostátní úrovni bude zavádění nejmodernějších komunikačních pros-

tředků rovněž posilovat dosavadní polarizaci: aspoň zpočátku si je budou moci vzhledem k investiční náročnosti dovolit jen ojedinělá, a to bohatá, hospodářsky prosperující města.

Města postižená hospodářskou regresí tudíž od technického pokroku žádnou spásu očekávat nemohou, a totéž podle autorů platí i o rozvoji terciéru, o němž se někdy mylně soudí, že by mohl vyrovnat úbytek pracovních příležitostí v sekundárním sektoru. Okolo poloviny pracovních příležitostí v terciéru slouží totiž bezprostředně potřebám sekundéru; regrese průmyslu tudíž s sebou nutně nese i pokles části pracovních příležitostí v terciéru. Přírůstek v jiných částech zdaleka nestačí na vyrovnání ztrát.

Městská politika orientovaná na obnovu hospodářského růstu za každou cenu je proto podle autorů kontraproduktivní, neracionální, nerealistická - a navíc zhoubná svými sociálními důsledky (omezování investic do sociální péče a bydlení, údržby města atp.).

Pro upadající města mají však autoři dvojí útěchu. Předně: regrese nemusí znamenat stálý sestup - na určité úrovni, ač nižší, než dříve, lze dosáhnout jisté stability vyplývající z toho, že (1) i ve městech s převládající regresí existují podniky, které se rozvíjejí; (2) něco málo z rozvoje nejmodernějších průmyslových odvětví, soustředěného do vybraných velkoměst, zbude i na města ostatní; (3) hospodářsky upadající města si zachovávají své centrální funkce pro zázemí.

Druhá a hlavní útěcha, jejímuž rozvedení je věnováno několik závěrečných kapitol knihy, spočívá v tom, že regrese v hospodářství může na druhé straně znamenat přínos pro jiné oblasti městského života: poskytuje příležitost k dosažení jeho nové, vyšší kvality. Ještě za hospodářského rozkvětu šedesátých let se přece už začalo pochybovat o prospěšnosti stálého růstu měst a diskutovalo se o nulovém růstu jako cíli rozvojové politiky. Proč tedy nevyužít okolnosti, kdy se růst zastavil z vnějších příčin, k tomu, aby se i přestavba města a jeho fungování utvářelo ohleduplněji, kulturněji. Podmínkou toho, aby se z nouze hospodářského úpadku stala ctnost nového, lepšího života, je to, aby se regrese vynucená stala regresí řízenou. K tomu je ovšem nutná zásadně nová, alternativní